

Մերի Սարգսյան, Լեզվաբանության տեսության հարցեր, Երևան, «Տիր» հրատ., 2021, 166 էջ:

Սույն աշխատության մեջ քննության են առնվում լեզվի բնույթի, մակարդակների, նշանայնության, լեզու և խոսք, լեզու և մտածողություն, լեզու և հասարակություն փոխհարաբերությունների, լեզվաբանության կառուցվածքի, բաժինների, լեզվաբանական գիտակարգերի և մեթոդների առանցքային հարցեր, վերջում անդրադարձ է կատարվում նաև համացանցային լեզվին, որը համեմատաբար ուսումնասիրության նոր բնագավառ է:

«Առաջաբան»-ում հեղինակը ներկայացնում է աշխատանքի նպատակն ու կարևորությունը, հիշատակում առաջիններից մեկը լեզվաբանության տեսական հարցերով զբաղվող Վ. ֆոն Հումբոլդտի ներդրման, ժամանակակից լեզվաբանության վրա Ֆ. դը Սոսյուրի թողած մեծ ազդեցության և ի վերջո այս բնագավառում հայ մեծանուն լեզվաբան Գ. Ջահուկյանի վաստակի մասին:

Ըստ հեղինակի՝ աշխատությունը միտված է «Լեզվաբանության ներածություն» և «Լեզվաբանության հիմունքներ» դասընթացների հարցերի շրջանակն ընդլայնելուն: Եվ իրոք, աշխատանքում որոշ հարցեր ներկայացվում են նորովի, առավել համապարփակ, բարձրացվում են վիճահարույց խնդիրների կանոնակարգման և հստակեցման, լեզվաբանական մեթոդների զարգացման, մշակման և կիրառման հարցեր, մատնանշվում են լեզվաբանության արդիական խնդիրները, որոշ դեպքերում նախանշվում դրանց առանձնահատկություններն ու լուծման ուղիները:

Ակնհայտ է, որ աշխատանքում առավելապես ներկայացվում և պաշտպանվում են ակադ. Գ. Ջահուկյանի տեսակետներն ու մոտեցումները: Օրինակ, ի հեճուկս այն լեզվաբանների, որոնք լեզուն դիտարկում են որպես հարաբերությունների ինքնին գոյություն ունեցող սահմանափակ համակարգ, Գ. Ջահուկյանը համոզված է, որ լեզվի էությունը բացատրելու համար պետք է ելնել աշխարհի

նյութական ամբողջությունից՝ հարելով գործառական լեզվաբանությանը, որն առաջնային է համարում լեզվի հաղորդակցական գործառույթը: Այս առումով Մ. Մարգսյանը գրում է. «.....միանգամայն համոզիչ է Ջահուկյանի փաստարկը, որ արտահայտության և բովանդակության պլանում միայն միավորների հակադրությամբ չի կարելի հասկանալ լեզվի բնույթը՝ առանց նկատի ունենալու նյութական աշխարհի իրերի հարաբերությունները»: Լեզու և խոսք հասկացությունների փոխհարաբերությունների բացահայտման առնչությամբ նույնպես ապավինում է Ջահուկյանի մոտեցմանը, որով վերանայվում է Սոսյուրի ժամանակներից լեզվաբանության մեջ ընդհանրացած մոտեցումը: Ըստ Ջահուկյանի՝ լեզու հասկացությունը պետք է ըմբռնել հետևյալ երեք առումներով՝ մարդկային լեզու, խմբի լեզու և անհատի լեզու: Վերջինից էլ բխում է խոսքը: Լեզուն և խոսքը տարբերակվում են խոսքի անմիջականության, ապա և լեզվի ծավալայնության և խոսքի գծայնության հատկանիշներով: Նաև ասվում է, որ լեզուն հարաբերակից է գիտակցությանը, իսկ խոսքը՝ մտածողությանը: Սակայն միաժամանակ չի մոռացվում նաև այն, որ լեզվի և խոսքի ըմբռնման ջահուկյանական մոտեցումը մասնակիորեն իր գուգահեռն ունի Սմիռնիցկու ուսումնասիրություններում:

Այսպիսով, հեղինակը նախ ներկայացնում է աշխատանքի տիրույթում շոշափված լեզվաբանական առանցքային հարցերի վերաբերյալ նախնական պատկերացումներն ու դիտարկումները, ապա կատարում արդիական մոտեցումների վերլուծություն՝ հիմքում հատկապես ունենալով ջահուկյանական խիստ ուշագրավ և համոզիչ ըմբռնումները, տեղ-տեղ արտահայտելով իր դիրքորոշումը:

Լեզվի և մտածողության փոխհարաբերության հարցը պարզաբանելիս նշվում է, որ լեզվաբանության պատմության նորագույն շրջանում այն բազմակողմանի քննության է ենթարկվում մի նոր գիտակարգի՝ հոգելեզվաբանության մեջ: Քննության են առնվում մտածողության խոսքային և ոչ խոսքային տեսակները, պատկերա-

վոր, տեխնիկական և տրամաբանական մտածողության տիպերը: Դարձյալ ներկայացվում են ջահուկյանական մոտեցումները՝ համապատասխան գծապատկերով:

«Գիտության մեջ սովորույթի դերը», «Տերմինաբանական հակասությունները», «Անհիմն և կամայական եզրահանգումները», «Լեզվի տարբերակայնության անտեսումը», «Ընդհանուր և ոչ ընդհանուր լեզվաբանության խնդիրների տարբերակումը» վերնագրերի ներքո համապատասխան հարցերի քննությունը վկայում է լեզվաբանի շրջահայացության, նշված ոլորտի կարևորագույն հարցերը գիտակցելու, վերհանելու և առանձին դեպքերում իր մոտեցումներն առաջարկելու ունակության մասին:

Մ. Սարգսյանը իրավացիորեն նկատում է, որ լեզվաբանական ուսումնասիրություններում հաճախ չեն տարբերակվում որոշ տերմիններ՝ կիրառվելով որպես հոմանիշներ, ինչպես օրինակ՝ *միտք*, *մտածողություն* և *գիտակցություն*: Հստակ սահմանազատված չեն նաև *մեթոդ*, *մեթոդիկա* և *մեթոդաբանություն* հասկացությունների իմաստները: Ուստի և տվյալ հասկացությունները սահմանազատելու, հնարավորինս սպառիչ բնութագրություն տալու փորձ է կատարվում՝ մեծ մասամբ ելնելով ակադ. Գ. Ջահուկյանի մոտեցումներից:

Անդրադարձ է կատարվում ընդհանրական և մասնավոր մեթոդներին: Ներկայացվում են այն հինգ հատկանիշները, որոնց հիման վրա, ըստ Գ. Ջահուկյանի, կարելի է դասակարգել բուն լեզվաբանական մեթոդները:

Աշխատության հեղինակը լեզվաբանական կադապարի մասին խոսելիս գրում է, որ նշված հասկացությունն ի հայտ է եկել կառուցվածքային լեզվաբանության մեջ, սակայն գիտական շրջանառության մեջ դրվել XX դ. 60-70-ական թթ.՝ մաթեմատիկական լեզվաբանության առաջացմամբ և կիրառական մեթոդների կիրառմամբ: Այնուհետև նշում է, որ առաջինը ամերիկացի լեզվաբան Է. Սեպիրն է առաջ քաշել լեզվի կադապարման խնդիրը, ապա անդրադառնում է ամերիկացի մեկ այլ լեզվաբանի՝ Լ. Բլումֆիլդի

առաջ քաշած նկարագրական լեզվաբանության հետազոտական մեթոդներին: Ի վերջո ներկայացվում է Յու. Դ. Ապրեսյանի՝ կադապարների դասակարգումը երեք խմբի՝ մարդու խոսքային գործունեության կադապար, լեզվաբանական հետազոտության կադապար և անդրկադապար: Նաև հիշատակվում է, որ հայ լեզվաբանության մեջ կադապարի հասկացությունը տարբեր աշխատություններում հիմնական քննության է ենթարկել Գ. Ջահուկյանը՝ առաջ քաշելով համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի հասկացությունը, որը ոչ միայն նպաստում է հնարավոր և գոյություն ունեցող լեզուների ուսումնասիրությանը, այլև ծառայում է որպես անդրկադապար: Միաժամանակ նշվում է, որ կադապարման մասնավոր հարցերով զբաղվել են հետագա ուսումնասիրողները:

Ուշագրավ է հատկապես այն, որ աշխատության վերջում անդրադարձ է կատարվում համացանցային լեզվին: Ասվում է, որ այն մի կողմից՝ գրավոր խոսք է, մյուս կողմից՝ բանավոր, քանի որ բանավոր խոսքին հատուկ հատկանիշներ է դրսևորում: Համացանցային հայերենի ուսումնասիրությունը, ինչպես նկատում է հեղինակը, դեռևս սկզբնավորման փուլում է: Մասնավորապես նշվում է Ա. Քամալյանի՝ համացանցային հայերենի բառապաշարի առանձնահատկություններին նվիրված աշխատանքը: Մ. Սարգսյանը նկատում է, որ հետազոտողները գրեթե չեն անդրադառնում համացանցային լեզվի կամ խոսքի բնութագրմանը: Հետևաբար այն վերլուծում է երկու առումներով՝ «Համացանցային լեզուն որպես լեզվական տարբերակ» և «Համացանցային լեզուն որպես խոսքի դրսևորում» վերնագրերի ներքո: Ըստ Մ. Սարգսյանի՝ համացանցային խոսքն ունի բանավորի բոլոր առանձնահատկությունները, մասնավորապես որ ուղեկցող միջոցներ՝ *մեմեր, ժպիտիկներ, գիֆեր* և այլն, ևս կան: Սակայն, ի տարբերություն բանավոր խոսքի, տարածաժամանակային սահմանափակում չունի, ընկալվում է տեսողությամբ, ուստի և մոտենում է գրավոր խոսքին: Ի վերջո եզրակացնում է, որ այն միջանկյալ դիրք է գրավում գրական լեզվի և խոսակցականի, գրավոր և բանավոր խոսքերի միջև: Հետևաբար

առաջարկվում է առանձնացնել խոսքի երեք դրսևորում՝ գրավոր, բանավոր և համացանցային՝ ներկայացվելով համապատասխան գծապատկերով:

Հիրավի անժխտելի է այսպիսի աշխատանքի կարևորությունը: Այն կարող է օգտակար լինել բանասիրական ֆակուլտետների ուսանողների, ինչպես նաև առհասարակ ընդհանուր և հայ լեզվաբանությամբ զբաղվողների համար:

*Վ. Մ. Խաչատրյան
Բանասիր. գիտ. թեկնածու*